

տաքին աշխարհի բազմատեսակ ազդեցութիւններու շնորհիւ, նախանիւթին զգայնութեան աստիճանաւոր զարգացմանը: Ուրեմն, զգայնութիւնը եւ մարդկային խմացականութիւնը, կենդանի նիւթին էական մէկ յատկութեան երկու ծայրագոյն կէտերն են. անոնց միջեւ աստիճանի տարբերութիւն մը կայ միայն եւ ոչ թէ իսկութեան: Ահա խնդիր մը զոր կրնանք վերջնականապէս ապացուցուած համարել:

Փանօօ

ՏՐ. ՏՐԴԱՏ ԵՍՍՅԵԱՆ

(Եւրոնակնիք)

ՄԱՐԼԵՏ

— 0 —

Թմբուկի, շեփորի ու ջութակի խառնափնդոր, յայնպիսի յնկոցը որ հետուն կը հանէր մինչեւ ականջնուս, կ'ապահովցնէր վերջապէս թէ մտեցած էինք Շէյխ էլ Պազի:

Շէյխ էլ Պազ Մանուկայի մօտ փոքր գեղ մըն է, քսան-քսանհինգ հիւրանիւթով, բամպակի ու բրնձի արտերուն մէջ կ'որսուած: Միակ աչքի զարնող բանը այդ ցեխով ծեփուած աղտոտ բնակարաններուն մէջ, կ'լոր ճերմակ շէնքն է մուլայի մը փաթթոցին նման: Քարացած, հսկայ փաթթոց մը զոր ատեն աւտեկ կը նորոգեն եւ որ սուրբի մը, Շէյխ էլ Պազի, գերեզմանն է: Ամէն տարի, յունիսին, սուրբին տօնը՝ ռուխթը՝ կը կատարուի հոն եւ ինը օր ըլլոր շրջականերէն քսան հազար հոգի կուգան կը լեցուն գերեզմանին շուրջը:

— Շէյխ էլ Պազի մուլէաը, Թաթնաչի մուլէտէն ետքը, ամենէն նշանաւորն է, կ'ըսէին ինծի ֆէլլահները հիացումով երբ գիրենք կը հարցուէինք:

Շոգեկառքի ճամբէն դուրս, Նեղուէն հետուտեղ մըն էր սակայն Շէյխ էլ Պազ, ուր մեր ագարակէն ուղտով կամ էշով կարելի էր երթալ հասնիլ, ութը ժամ ճամբորդելէ ետքը, Յունիսին մէջ, այդ տեսակ ուղեւորութիւն մը՝ Եղիպտոս՝ հեշտալի արտորժանք մը չէ անշուշտ երբ առտուն կանուխ, ութը տասը

ֆէլլահներու ընկերակցութեամբ, ճամբայ ելալ, յիմար գործ մը բրած ըլլալու կասկածանքը արդէն կը սկսէր կրծել շին:

Մեր փոքրիկ խումբը հետզհետէ կը ստուարանար, կէսօրին երբ Զարահ հասանք, ուր երկու ժամ հանգիստ արինք, հարիւր հոգինոց կարաւան մը կազմած էինք: Այլապէս, ակնախտիկ կարաւան մը՝ ուղտերէ, ջրբիններէ, ձիերէ եւ էշերէ կազմուած: Ֆէլլահները ամենքն ալ իրենց նոր կրտսղիկներով, փայլուն, պոռոտ գոյնեւրու խառնուրդ մը կը ձեւացնէին, որոնց մէջ գեղինն ու կանանչը կ'իշխէին ամենէն աւելի: Խլացողցիք աղմուկ մը, հարիւր հոգիի միմայն խոսակցութիւններէն, երգերէն, վէճերէն ու քահանայից ծածաղներէն կազմուած, կը քալէր կարաւանին հետ: Ու այս ամենքը, արեւուն տակ, դաշտերուն կանաչութիւններուն մէջ, զուարթ, ցնծուն պատկեր մը կը յօրինէր որ մոռցնել կուտար ճամբուն տաժանքը:

Սակայն արեւը կը տաքնար հետզհետէ, շնչառութիւննիս դժուարացնելու աստիճան, աւազուտ փոշին՝ քրտինքը կաթիլներուն խառնուելով՝ կը ցեխոտէր երեսնուս վրայ. էշերը, յողմած, ա'լ չէին ուզեր քալել ու պոտ մը ջուր չկար խմելու: Ֆէլլահները կը շառունակէին իրենց անկողմ գուարթութեամբ ու լիաթոք պոռտուքներով լեցուն խոսակցութիւնը. ես միայն ա'լ չէի մանակցիր իրենց: Էշին վրայ կ'ըսէ, գլուխ ճաթելու աստիճան տաք, արեւն քրտինքի մէջ, պաւպակած, կր հեւայի, աչքս հորիզոնին ուղղած՝ ի զո'ւր փնտռելով Աւետիաց երկիրը, Շէյխ էլ Պազի ճերմակ գերեզմանը:

Ու երբ մեր առաջնորդը, որ ուղտի մը վրայ կարաւանին առջեւէն կ'երթար, իւրերը շարժելով ըսաւ թէ՝ էլ Պազի վրանները կ'երեւային, ես ամենէն առաջ գոչցիք, սրտաբուխ գոհակալութեամբ մը:

— Էլ հա՛ մուլլահ...

Ու քիչ քիչ սկսանք որոշապէս տեսնել վրանները, հաղարաւոր, անհատուած վրաններ, որոնց տակ քսան հազար հոգի ժողվում էր:

Կէս ժամ ետքը իջանք մեր հեծանելիքներէն, երբ արդէն մութը սկսած էր պատել:

Ամբողջ քաղաք մըն էր քովէ քով հաստատուած վրաններով: Փողոցներ ու հրա-

պարակներ, հարուստ թաղեր ու աղքատ թաղեր, թատրոն, կրկէս, սրճարան ու պանդոկ, խաղարան ու բաղնիք, բան մը չէր պակսեր: Պանդոկը՝ ուր գացիր, խոշոր վրան մըն էր, երկու-քի բաժնուած, փողոցին վրա յի մասը գինետուն-հաշարանի տեղ ծառայող ու ետեւի մասը՝ ննջարանի: Հողին վրայ փռուած հինուամբն գորգ մը ուր ձգուած էին շիճիկներ եւ երկար, անփոքր շանակի բարձ մը որ զանոնք կը միացնէր իրարու, խքշոր անոնոնքի անկողին մը կազմած էին՝ որուն մէջ պիտի ննջէինք, թող քողի, տաւր-տաւերկու հոգի: Էլ Պագի տօնավաճառին ամենէն հանաքաւորն է, ամենէն պիւրիստիկ պանդոկն էր պէս: Է՛կը Ֆարաքորցի Յոշն մըն էր, քաւէն ջուր հանող մարդ մը, գինեան պանդոկապետ մը որ նաեւ վաշխառութիւն գ'ընէր, հայնչ կը փախցներ, բաժնակի միջնորդութեամբ կը զբաղէր, բժշկութիւն գ'ընէր ֆէլլաներու, ակոյա կը քաշէր ու միանգամայն Յունիսը պատուակալ փոխ-հուպատոսի պաշտօնը կը վարէր, ժամայործ էր եւ տեսակ մը գեղ հնարած էր ճանճերը ջնջելու համար:

Արիստիտի, — այս էր մեր փոխ-հիւպատոսին անունը, — գործը գիտցող մարդ, իր վրանը չէր հաստատած հարուստներու թաղին մէջ ուր առեւտրային չէր կրնար ընել, ո'չ ալ աղքատներու թաղին մէջ ուր ստակ չէր, ո'չ ալ հաստատեցաներու մօտ որունք չէին խմիր. Արիստիտի իր վրանը հաստատած էր զբօսանքի թաղին մէջ: Դժմացնիս կար երկու գիժեւտուն, երեք հայիշ ծխելու վրան ու չորս հինգ հապա ալ ուրիշ վրաններ ուր արար կ'ներկայացնէին: Կ'ընդունէին առանց նախապէս ներկայացման պէտք զգալու: Առոնցմէ զատ ալ չեմ գիտեր մեր քովերը, ետին ու դիմացը քանի՜ վրան՝ որովայնապարի յատկացուած, որոնք միջին անդրհատ կը յուսէր թմբուկի ու շնփորի յողեցուցիչ, կատղեցնող աղամուկը:

Երբ յոգնած դադրած շունչս առի Արիստիտի վրանը, ուր քանի մը զգաւթ գարեջուր չէնծու կաղնիքուած մը սուրկ ինծի, վրաններուն մէջ աղմուկն ու իրարանցումը կը կ'ընդհատուէր: Ենթերկուսն տաքէն ու նախորդ գիւերէն ընդարմացած ֆէլլաները նորէն կը լեցուէին սեղաններուն շուրջը, Ե՛կ յի Գազը արժ նապէս սոճեցու համար: Մեր վրանին մէջ զի եթէ չարժեցու տեղ չէր մնացած:

— Փոննա՛ք, վիսքի՛, ոյիւրա՛, չէպի՛ս, կը պոսպոյիս ամէն սեպաններէն ու Արիստիտի իր չորս օգնականներով չէր բաւեր ծառայելու: Անպիս անգին կը վազէր, կը վաղվէր չաւրունակ, օգնականներուն պոսպոյով ու հայտնելով, յաճախորդներուն ասջեւ քոնելով, կրակ կտրած թէ ինչու չորս հինգ կտոր չէր կրնար ըլլալ ամենուս հասնելու համար, ասոն աւտեն փողոց խուժելով՝ որպէսզի թեւէն քաշած բոնի ներս մտցնէ վարանոտ ֆէլլան մը որ երկու երեք գինետուն-վրաններու միջեւ չէր կրնար ընտրութիւն մը ընել, ճակատամարտի տաք միջոցին անասնկալ արդեւքի հանդիպած զօրովարի, ինկղմելու վրայ եղող հաւու մը նաւապետին ընկալեցութիւնը ունէր կարծես Արիստիտի, որ իր անդադրուած վաղքերովը հետը զգնեմ տաքցած՝ ա՛լ մէկիկ մէկիկ կը նետէր վրայէն յաքթը, Ժիլէն, շապիկը ու վերջապէս բանթաւունը:

Ֆէլլաները կը սկսէին դիտովնալ, Համբուրաշայներու, անուշ անուշ խօսակցութիւններու, գոհ անձնոյի, սրտաբուխ քաճաճներու կը յաղորդէին սեղանէ սեղան կծու ակնարկութիւններ, նախատնքներ, ծծել սպառնալիքներ: Արիստիտի քաղցը, համոզիչ լեզուով կը ջանար հանդարանեցնել յաճախորդները, որոնք վէճի բռնուած՝ կը մոռնային խմելը:

— Չէ՛, իրար անցնելու, յուզուելու բանմը չկար: Սայիտ նախատելու մտքով չէր որ զոգ ու աւազակ ըսած էր Սպու Ջէյթիս. պարզապէս կտտակ էր ու ասանկ օրիւր կտտակը նեւրելի է: Իրաւ է որ Մուհամմէտ քիթած էր Ենուսուֆի կ'ոյջ, բայց Ենուսուֆ ալ Մուհամմէտի հօր գերեզմանին հայտնեց, ուրեմն վէճը պէտք էր փակուած նկատել:

Ու Արիստիտի հաշտութիւնը կ'ընկու համար երկու հակառակ կողմերուն մէջմէկ քոնեաք կը հրամցնէր իր կողմէն:

Ու ահա՛ ձայներ կը բարձրանային, մեղմ և զիջող եւ հաշտարար:

— Մա՛լէ, եա՛ Սիտի, մա՛լէ, մա՛լէ: Ահ, այդ հմայիչ, մոգական բառը որուն ասջեւ ամենքը գինալեպի կ'ըլլան, որ նիգուս տացիին ամբողջ անհոգ, կ'ընտելան, հաւմակերպող փիլիսոփայութիւնը կը խառնէ: Մեր լեզուին բացարձակութիւնները չառ անհոգ եւ թարգմանիչ համար ներողամտութեամբ, համակերպութեամբ, կ'եւարկէ ամէն

պատահմունքներու հանդէպ բարձրամիտ արեւհամարնադուր լեցուն այդ բառը՝ Մա՛րիշ...

«Անաս չունի, հոգ չէ» կը նշանակէ շատ անգամ, բայց կրնանք այսպէս թարգմանել երբ եզրկատացի ամուսին մը իր ննջասենեակը մտնելով՝ կինը կը գտնէ ուրիշի մը թևերուն մէջ եւ այդ ուրիշը խաբարած ամուսնին ուսը ծեծելով կ'ըսէ, «Մա՛րիշ» :

• • •

Կէս-գիշերին մօտ մեր վրանը պարզուեցաւ, ծաշելու եւ խմելու արարողութիւնը վերջացած էր : Արիսդիտի դիակի մը պէս ինկաւ գետին, փաթթի մը վրայ, եւ սկսաւ խոր-գալ, Հայաստակ յոգնութեանս, եւ չէի կրնար քնանալու որոշում տալ, Նախ՝ այդ հասարակաց անկողինը աւ արդէն հինգ վեց հոգի փռուած էին, յանկուցիչ չէր բնաւ, յետոյ բոլորաթիքի վրաններուն մէջ գոթխային աղ-մուկը երթալով կը շատնար : Աթոռ մը առի եւ վրանին դուրսը նստայ սեղանի մը առջեւ : Բողա՛նոց-վրաններու շուրջն էր հիմա կենդա-նութիւնը : Եզրկատացի, Սուրիացի, Պէրպէ-րեատանցի, Սուափնցի եւ. Հապէշխատանցի կիներ շարուած էին վրաններուն առջեւ, իւրենց մարտիչ տղիք հրապոյրներով, ճուշտութիւն մը այլանդակօրէն չպարուած աչ-քերու, կեզծ ընթուրներու, մարտիրոսացած կուրծքերու, որոնց համարմբումը, հո՛ս աչ-քիս առջեւ, նոգկանքով խառն սակուս մը կ'աղգէր ինծի :

Ֆէլանհներ կ'անցնէին կը գառնային, յա-րատ ցնակութեան նայուածքներ նետելով ա-նոց, մինչ անոնք միաբերան կը գոչէին՝

—Փաղաղ, ես՝ Շէյի :

«Հրամմէ՛, ա՛վ տէր »

Ոմանք գլխու շարժումով մը ա՛լ կ'ըսէին ու կ'անցնէին կ'երթային : Ուրիշներ, տարաւ, վարանտ, պահ մը կը թաւայնէին իրենց զը-նացքը, մասնաւոր ուշադրութեամբ նայելով կիներէն մէկուն : Այն ատեն կինը առաջ կը նստուէր, կը խուճէր մարդուն վրայ, թնէն կը բռնէր, կը խօսէր, կ'աղաղակէր, կը պապալէր որպէսզի միասին վրանը երթան : Ու երբ խօսքերը անգոր մնային, ծի-ծերէն մէկը կը քաշէր, գութա կը հանէր բա-լորովին, ապրանքէն նմուշ մը ցոյց տալու պէս, կը սխալէր, կ'որորէր ափին մէջ, պըն-դուրիւնը կը գովէր ու չօշափել կուտար մարգարէ :

—Անաս չունի, մա՛րիշ, ձեռքդ զգցու՛ր, նայէ՛ ինչպէս պինդ է, ամբողջ մարմինս ապապէ՛ն » , ու փէշը վեր կը վերցնէր մինչեւ ազդրը :

—Շո՛ւֆ, շո՛ւֆ, քոյիս, քոյիս :

«Նայէ՛, նայէ՛, աղւոր է, աղւոր » :

Ձեռ վրանը ի՛նչ ողորմուկ, անձկագին բան մը կը թրել իրենց այս աղաչաւոր ստիպումին մէջ :

—Շո՛ւֆ, շո՛ւֆ, քոյիս, քոյիս :

Վերջապէս մարդը տեղի կուտար :

Եւ կինը՝ յաղթական՝ մարդուն թնէն քաշե-լով կը տանէր վրանը :

Հաշիշ խմելու վրաններն ալ կը լեցուէին կամաց կամաց, Ոստիկանական հսկողութիւնը ա՛լ հիմա, կէս-գիշերէն ետքը, վերջացած է անոնց շուրջը, եւ նոյն իսկ օտարականներն են որ օրուան խոնջնքէն ետքը, իրենք ամենէն առաջ, կ'սակամոտ նայուածք մը պտրտցնելէ ետքը շուրջներին, կը մտնան ներս, կը շա-րուին երկար փայտէ նստարաններու վրայ, որոնք աղտոտ գորգով ծածկուած են : Ուրիշ Արարներ կուգան կը միանան իրենց, լուրջ, ծանրախոն, միկիթ մանողներու պատկառան-քով, Մեր, զաման մարդիկ են ընդհանրապէս, քայքայուած մարմնով ու անբանացած նայ-ուածքով :

Աւելի լաւ դիտելու համար դիւնէն՝ աթոռս կ'առնեմ ու կ'երթեմ իրենց վրանին առջեւ եւ սուրճ մը կ'ապապեմ :

Դասն հոգիի չափ բողբոսեւ շարուած են նստարաններու վրայ : չորս հինգ հատը օստի-կան, փաթթիցաւոր չէյիսեր ու մոլլաներ :

Բաւ մը չին փոխանակիւր իրարու հետ : Ա-մենքն ալ խորին մտածման մը մասնաւորած ե-րևոյթներ ունին, լուս, մասձկտ, ծալլա-պատիկ կծկուած նստարանին վրայ, նա-յուածքնին գետին աւղան՝ կը սպասեն, Ասգին, մանդայի մը գլուխը, Սուափնցի մը կը պատ-րաստէ կողմին, հաշիշ չուպուխը, Կիսամերկ, գոտը, լայն ու զարձած շրթունքներով մարդ մըն է, այրած փայտի մը պէս սեւ ու չոր :

Չուպուխը պատրաստելէ ետքը, գաւաթ մը եւ օշարակ խոլոր շին մը կ'առնէ ու կը սկսի կարգով կէս-կէս գաւաթ օշարակ խոնջնք նըս-տողներուն : Օշարակը յատկութիւն ունի հա-շիշի ազդեցութիւնը կրկնապատկելու : Յետոյ չուպուխին կրակը կը դնէ, քանի մը անգամ կը քաշէ, հաշիշը վառելու համար ու կը մօ-տենայ նստողներուն :

Չուպուխը ինքը բռնած է․ փողը միայն կը ներկայացնէ նստողին որ աւելի մը եւ երեք չորս անգամ վրայէ վրայ կը ներշնչէ ծուխը, յետոյ խոզուկեղու աստիճանն կը սկսի հազալ ու գլուխը կը ձգէ կուրծքին վրայ։

«Բռնուած» է։

Հաշիշը գործած է իր ազդեցութիւնը, ու Սուտանցիին կը շարունակէ իր չրջանը։ Ամենքն ալ մէկիկ մէկիկ կը բռնուին։ Անոնք որ չեն աշխուած դեռ, նշան կ'ընեն Սուտանցիին որ պէտքի մէկ երկու անգամ եւս քաշել տայ չուպուխը։ Բոլոր այս արարողութիւնը կը կատարուի առանց խօսք մը արտասանելու։

Բայց դեռ ամէն բան չէ լինցած։ Սեւ մարդուը կը գտնայ մանղալին քով։ Սուտանցի՛ առնէ, տեսակ մը բուրմառ, մէջը հոտաւէտ բան մը կը դնէ ու կուգայ խնկել ինչիշիւ ներու քթին տակ։

Ա՛լ հիմա ինչքը կատարեալ է։

Հաշիշի չուպուխէն ու խնկումէն գոյացած ծուխերով լցեցած է ամբողջ վրանը․ ծանր զգլխիչ հոտ մը կը տարածուի մինչեւ։ Դուրսը, ինչիշիւ ները կը սկսին տեսիլներ ունենալ, ամանք քաղցր, հնչումով, ուրիշներ մոռալ, սոսկալի, իրենց խառնուածքին ու ցրտամարդութեանը համեմատ։

Անկապ, անկատար խօսքեր կ'արտաբերեն ընէած վիճակի մէջ, ինքնիրեն խօսող մարդերու ցած ու խորհրդաւոր ձայնով մը, հեշտանը խօսքեր ու ատկութեան խօսքեր։ Մին իր սիրած կնոջ արարցած է, ուրիշ մը իր թշնամին կը սպաննէ։

— Դատա շահեցայ, կը մրմուսյ մէկը, տխուր, ցաւալին ծիծաղով մը։

— Նա՛, նա՛, նա՛, կը դռնէ միւսը, դաշունեղու պէն ինքն շարժելով։

— Զէնէ՛ պ, ըլի՛ մնալ ալ... քիչ մըն ալ... կը մրմնջէ ուրիշ մը։

Սակայն ուրիշներ ալ կան որոնք իրենց կարգին կը պասեն ներս մանկու համար։ Սուտանցիին կուգայ ու գրեթէ բռնի մէկիկ մէկիկ դուրս կը հանէ հաշիշամոլները, որոնք կէս-քուն կէս արթուն, սայթաքելով կը փորձեն քալել։

• •

Աստուռ ժամը չորսն է եւ գրեթէ լուսնալուստ Բաքի կ'ըլլնմ անհամբեր ու կը սկսիմ քալել մեր վրանին շուրջը, սպասելով արշալոյս։

սին որպէսզի կարենամ վերադառնալ ազարակ, իրեկուրնէ ի վեր տեսածներս՝ տարբեր ալլ հաւատարապէս տխուր եւ անհաճոյ տղաւորութիւններ գործած էին վրաս ու իրենց ամբողջութիւնը հիմա չեմ գիտեր ի՛նչ անբացատրելի եւ խորին զգուհանքի մը կը փոխուէր։

Որովայնապարի վրաններուն մէջ միտքը կը շարունակուէր, թէեւ ոչ առաջուան չափ խնայեցողիչ, ձիշտ մեր վրանին քով կանգնուած վրանի մը մէջ կը լսէի թմբուկի ու սրինգի ձայները, լուսնալուստ դեռ կէս ժամ կար, քալելէն յոգնած էի ու քիչ մըն ալ սատանան դիտելով՝ մտայ վրանէն ներս։

Կը կարծէի թէ ներքը ուրիշ հանդիսականներ ալ կային։ Չէ՛, ըսաւ մարդ չէր մնացած․ թմբուկն ու սրինգը կը հնչեցնէին պարզապէս միամիտները քաշելու համար։ Ծարժում մը ըրի դուրս ելլելու, բայց արդէն ուշ էր․ պարուհին եկած թեւս մտած էր ու աղաչելով զիս դէպ ի բազմոցը կ'առաջնորդէր, հրաւրեալ նախաձեռնի ուղղելով ինձի ու մօրուքս ու այտերս չոյնով։

Նստեցայ։

Երաժիշտները, Սուտանցի սեւ մը եւ ինքնապէս մը, նոր եռանդով սկսան իրենց խուժուած երաժշտութիւնը։

Ալմէն քաթանէթները ձեռքը անցուց, դէմս կայնեցաւ, շնորհալի ըլլալու յաւակնութեամբ խոնարհութիւն մը ըրաւ եւ սկսաւ պարել։ Չէ՛, հաւատացէք, դեղեցիկ չէր պարուհին։ Քառասուն տարեկանի չափ եւ իրեւորաւ։ Սարսափելի կերպով ներկած էր երեսը, աչքերը, կուրծքը, մազերը, թեւերը, փորը, վերջապէս ինչ որ կարելի էր ներկել իր մարմնոյն վրայ։ Այլանդակ ընդունիւր շինած էր որոնք գրեթէ իրարու կը միանային՝ մազերէն՝ ծծորակ ի վար կախուած՝ ալ ու ձախ կ'օրորուէին գլխին շարժումներուն համեմատ, կարճ, կարմիր շրջազգեստ մը հագած էր որ հազիւ մինչեւ ծոռնկը կ'իջնէր, ցոյց տալով ամբողջ սրունդները գոյնզգոյն գուլպաներով, Ութը՝ ճերմակ մետաքէ կիսակօշիկ հերկար կրօնակներով։ Լանջքն ու թեւերն ալ, միայն կուրծքին վարք մասը, մինչեւ փորը, սեղանած էր նեղ ժրէով մը, իսկ փորը թափանցիկ թելի մը տակէն կը տեսնուէր։

Սկսաւ իր շրջանները, իր ետեւ առաջ կը շարժուէր, մարմնոյն բոլոր ծամածոտութիւնները որոնք որովայնապարը կը կաղմեն։ Ատեն ատեն ուղիւնայններուն վրայ կեցած՝

փորը վերվեր կը նստէր: Յետոյ, պարելով հանդերձ, կամաց կամաց քովս մօտեցաւ, գրիթէ ծուակերուս դպելու աստիճան, նոյն յայրաս, լլատի շարժումները շարունակեալ, անհեթիօրէն տգեղ ժպիտ մը շրթունքներուն վրայ:

Պահ մը պարելը դադարեցուց ու քովս դալով խնդրեց որ մէյ-մէյ օդի հրաքցնեմ իրեն ու եւրամիշաներուն, եւ օդին խմելու համար եկաւ նստիլ ծուակերուս վրայ, թեւին մէջը գլխիս շուրջը անցուցած: Բոլոր ասոնք վատառողջ, աղտոտ գրգռում մը յառաջ բերած էին մէջս, Ուղիք ելայ մեկնելու համար, մինչ պարունչին՝ ճիտս փաթթուած՝ կը համբուրէր զին, աղաչելով որ չհեռանամ ու օդի մըն ալ խմցնեմ: Հինգ զուրուշ տուի ձեռքը ու զուրս նեւ տուեցայ:

Լուսցած էր: Վրաններէն դուրս, դաշտին մէջ պտոյտ մը ըրի ու վերադարձայ: Արեւդիտի, ջուռէն արթնցած, իր օգնականներով, կարգի կը գնէր վրանը: Միասին նստեցանք սուրճ մը անսեղու համար եւ պատմեցի իրեն թէ ինչպէս անցուցած էի ամբողջ գիշերը: Երբ պարունչին խօսքը ըրի, խնդալով ըսաւ.

—Եը ճանչնամ զինքը, կիցիք կանչեմ ու սուրճը մէկտեղ խմենք:

Ուզեցի արգիլել զինքը, բայց ինքը արգէն նստած տեղէն կը պոռար:

—Մալունի՛, եկո՛ւր սուրճ մը խմէ:

Քիչ մը ետքը ներս մտաւ, էրիկ-մարդու ժաքէթ մը հագած, բայց միշտ կարճ շրջազգեստով: Մետաքսէ կիսակօշիկներուն տեղ՝ կարմիր մուճակներ կը կէրէր: Դէմքը լուացեր էր ու թոռմած յարեւոր մէջտեղ ելած, իսկ ընթուիները անյայտացած էին: Մաղ չուռէր բնաւ ու զլուխը գէն մը դրած էր:

Արիւթքի ինձի նայելով սկսաւ քահ-քահ խնդալ:

Պարունչին յիսուն տարեկանի մօտ ինչպիսի մըն էր պարզապէս...

Առանց սուրճս խմելու, առանց բարեւ տալու, ամօթով ու զուրանքով զուրս ելայ վրանէն ու չուռչաւ առի իշապանիս քով: Վայր-կեան մը առաջ փախչելու համար էլ Պապէն:

ԵՐՈՒՆԱՅԻ ՕՏԵԱՆ

Հեռագիրներն ու լրագրական թղթակցութիւնները օրը օրի կը հաղորդեն իրենց չոր ամփոփմանքով՝ Լա Հէի դեպի անպատշաճ հիւանդանոցական ճիգերուն արդիւնքը. բայց այդ երեսօթին բարոյական ու քեղեցկագիտական նշանակութիւնը—իւր կարեւորագոյն խմատը թերեւս, առ այժմ, —գրագիտ մը միայն պիտի կրնար բերել ու թարգմանել: Բոլ Աղտան, որ Զարին Նախաձեռնութեանը խանդավառ ջատագովողներէն մէկը եղաւ առաջին վարկիտներէն, Լա Հէ մեկնեցաւ, «Ժուռնալ» լրագրոյն իրբեւ թղթակցից, դեռ պահապանող հիմագծութիւնը սեւեռելու համար մէկ քանի համադրական յօդուածներու մէջ: Կը հրատարակենք թարգմանութիւնը իր առաջին յօդուածին, որ մտածման ու արեւոտի շքեղ էջ մըն է:

ՀՈԱՆՏԱՑՈՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ

— 00 —

Լա Հէ, 21 յնայիս 1899

Լա Հէի մուսէոնին մէջ, շատ հին կարմրորակ աղիւսէ շէնքերուն մօտ որոնք կեցողական Զինոցին ջուրերուն ծոցը կը ցլտանա, կը գտնուի Բամպարանտի Հոմերոսը: Մերունի մըն է: Իր աշուրներով որթերեւս փակ են կնիզանի աշխարհին, կը թուի զննել, իրմէ հեռուն, ժամանակին փուլերը, ժողովուրդներու կը-ոյները եւ խորհուրդը յանդուգն ցեղերու որ կ'ընկարկեն ու կ'աշխարհակալեն, բնաւ թնալ ու մրցակից ժողովուրդներու դէմ կը մաքառին: Տարիներէն խոռուցած զեմքին վրայ, մարդ կը փորձուի փնտել, ինչպէս խորտուրտող հողագիտին որ ծաղկերուն մէջ, հետքերն այն քաղաքներուն որոնցմէ ելան իշխակներն ու բոլոր մնծ պայծառներուն մարտիկները: Մաղթափ ճակատը տառապանքներ կը կրէ ժողովուրդներուն որ իրար բղղկ-տցին: Հերոսներուն առելութիւնը, զոր իր բառերը երգեցին, երեսը առ յաւէտ պատեց: Անցեալին մեծարոյ դէմքն է որ եղբայրասպան կոիւններուն շրջանը կ'ողբայ Պապէն ջանս հրաշակներուն մէջ, առի ամանքը կը պերագանցէ, նոյն ինքն մարդկութիւնն է որ, ծերունիին արտայայտութեամբ, իր մարդասպանական գինովութիւններուն վրայ կը կախայ: